

Маша Вукановић

Конструкт на 44°49'14" & 20°27'44"

Апстракт: У савременом свету конкуренција међу градовима све је оштрија, чинећи њихово представљање веома важном темом. Позиција на листи светских градова је питање престижа али и указатељ да је слика коју град о себи ствара и одашиље ефектна на међународном плану. Београд се и даље бори за позицију на листи светских градова. Намера текста јесте да расветли како се Београд представља у складу с амбицијама да "буде свет". Скадарлија је узета као студија случаја јер прављење боемске четврти показује како се реконструисањем некадашњег Београда (често нарушаван) континуитет успоставио, а у функцији представљања града.

Кључне речи: аутентичност, Београд, кафане, музика, Скадарлија, боемија

"Има нечег застрашујућег у самом поимању града, има се утисак да се могу приказати само трагичне и умртвљујуће слике: метрополис, минерални свет, окамењени свет; који можемо само нагомилавати, без предаха, питањима без одговора. Никада нећемо моћи да објаснимо или оправдамо град. Град је ту. Он је наш простор и ми други немамо. Рођени смо у градовима. Одрасли смо у градовима. У њима дишемо. Када путујемо возом, ми га користимо за одлазак из једног града у други. Нема ничег нехуманог у једном граду осим наше личне хуманости."¹

У савремено доба глобализације, успешно функционисање града и остваривање добрих услова живота његових становника зависи од његове позиције на (престижној) мапи светских градова. Важност позиционирања показује спорт: није свеједно да ли тим игра у првој или у трећој лиги и да ли се бори за титулу или опстанак у лиги. Као и у спорту, да би се град позиционирао мора прво да се представи и то се у случају града, а према Шорт и Ким², углавном ради кроз концепте "града рада" (град настоји да економски развој оствари привлачењем компанија и корпорација да ту базирају своје пословне активности за одређени део света а то

¹ Ж. Перек, Врсте простора; наведено из П. Лајак, Шалон на улици, у *Урбани спектакл*, приредиле М. Драгићевић Шешић и И. Шентевска, YUSTAT, Clío, Београд 2000, 96-97.

² Short and Kim, *Globalization and the City*, New York, Addison Wesley Longman 1999, 124.

се чини истицањем пореске регулативе, цене радне снаге и уопште повољном климом за обављање посла), и "града игре" (привлаче се посетиоци, наглашава се историја, култура, квалитет друштвеног живота, а економски развој града се остварује првенствено кроз туризам и сектор услуга). Како ова два аутора примећују, прожимањем идеја прогреса, културе, особених прилика живота, природе, посла итд. та два концепта у представљању града се све чешће додирују и преплићу.

Сврха овог рада је да испита концепте представљања Београда а у поменутих оквирима. Пут Београда од главног града "мале" кнежевине Србије до престонице "велике" Југославије приказује напор, улаган да се представа Београда доведе у склад с међународним статусом државе чија је престоница. На том путу од изузетне важности је начин на који се симболичка грађа коју је град током своје историје акумулирао пакује а у складу са доминантном идеологијом.

"Београд је свет"³ показује амбиције Београда по питању положаја на листи светских градова. О амбицијама Београда сведочи и вишедеценијско настајање да град буде домаћин Олимпијаде, будући да је организација Олимпијских игара један од начина да град оствари "међународну препознатљивост, психолошки пораст у вредности услед рекламе и повећа пословне могућности, развијајући тржиште некретнина и појачавајући инвестиције"⁴. За сада, Београд је освојио утешну награду и домаћин је Универзијаде 2009.

Због честих бомбардовања и разарања, у сагледавању Београда важно је не заборавити на дисконтинуитет. Он је очигледан чим се раствори мапа града⁵: празнине у простору: празно па солитери по ободу, празно па индустријски круг око Београда; тешкоће у хоризонталној, попречној комуникацији међу градским четвртима због паралелизма главних градских токова; флуидност урбаних целина. Испитивање начина на које се Београд представља значи и испитивати како се прави континуитет.

Студија случаја у тексту који следи је београдска бoемска четврт Скадарлија. Скадарлија је била четврт чије су кафане биле познате као окупљалишта уметника и боема, али и у које (су) воле(ли) да дођу и "обични" људи да у лепом амбијенту и уз пријатну музику породично ручају/вечерају, нешто прославе или неки посао да обаве.

³ Ово је као транспарент 1996/97 ношено на почетку студентске колоне на протестима усмереним против режима С. Милошевића, а иста ова парола коришћена је и током прославе Дана Београда априла 2008. која је, додуше, превођењем на енглески изгубила на вишеслојности.

⁴ Short and Kim, н. д. 100.

⁵ М. Драгићевић-Шешић, Невидљиво позориште на улицама Београда, у *Урбани спектакл* пр. М. Драгићевић Шешић и И. Шентевска, 164-165.

Данас се у Скадарлији (ре)конструира некадашњи Београд. Голубовић каже: "Скадарлија се сместила између Дорћола и Палилуле, па су у том простору, како рекоше, београдски бојаци, хтели да оснују – бојачку републику."⁶ Међутим, за конструкт који данас Скадарлија негује потребно је нешто више од жеље београдских бојача да имају "своју републику". Ревитализацијом изведеном крајем 60-их и почетком 70-их Скадарлија се трансформисала: од места где су уметници и (други) Београђани дане и ноћи проводили до места које посећују углавном туристи; од бојачке четврти до *bohemian quarter*. Судбина Скадарлије као носиоца конструкције је запечаћена постављањем туристичке сигнализације која усмерава на "Скадарлија – бојачка четврт" (или "Skadarlija – bohemian quarter")⁷.

Уочавање "тачака" у хронологији развоја Београда до средине 70-их година 20. века један је од начина да се установи зашто и како је конструкт у Скадарлији настао. Коришћена литература укључује литературу о Београду, о његовој историји, о урбанизму у Београду, о књижевности, позоришту и музици, о радију, бојачи и кафанама... Она је употпуњена новинском и видео грађом, интернет изворима и личним сазнањима.

Однос Београда према Скадарлији показује како се у Београду прави континуитет и град представља првенствено као град игре. Кључни елементи скадарлијске (ре)конструкције су кафане, бојачи и музика те је на почетку неопходно одредити ове појмове. Кафане и бојачија зато што је то миље у коме је конструкција настала, а музика зато што одабир песме рефлектује атмосферу и став и зато (данашња) староградска додатно даје легитимитет конструкту.

Кафане

Најједноставнија дефиниција кафана била би да су оне (наткровљени) простор са столовима и столицама у коме се служе храна и пиће. Кафане као места за сести, појести и попиту су "примарни ниво кафанске културне феноменологије."⁸

Према попису кафана из 1860. године⁹, када је град имао 19.000 становника, у Београду је било 307 кафана, меана и башти. Следеће, 1861. године, обнародована је *Уредба о меанама* којом је регулисана изградња

⁶ В. Голубовић, *Кафане старог Београда*, ЦД група, Београд 2005, 65.

⁷ Ова туристичка сигнализација је постављена почетком 21. века.

⁸ Б. Тирнанић, *Београд за почетнике – Бедекер кроз носталгију*, Библиотека Грифон, 1983, 77.

⁹ Д. Ђурић-Замоло, *Хотели и кафане XIX века у Београду*, Музеј града Београда, Београд 1988, 168 – 174.

кафана. У Додатку Уредбе објављене 1864. године кафане су дефинисане као "зграде, где се јавно крчми кафа и свако пиће и јело даје"¹⁰. С обзиром на то да су се у то време за кафану употребљавали и појмови *механа*, *мејхана*, *кавана*, према Голубовићу опште прихватљиво полазиште да је у број кафана из пописа из 1881. године (226 кафане) укључено "све што је имало столове и столице и на кафану личило."¹¹ У првој половини 20. века Београд је имао највећи број кафана: према попису из 1921. Београд је имао 111.739 становника,¹² а према податку др Перуничиха, 1930. године Београд је имао регистроване 3.622 кафане и механе¹³.

Пуно значење кафана у Београду се може разумети само ако се на уму има њихова улога у друштвеном животу града. О томе је писао Нушић:

Сав остали живот, ван породичнога, кретао се кроз чаршију и кроз кафане. Још у доба првих дана живота наше престонице, док су још и Турци становали у вароши, ситнији су се послови свршавали на ћепенку. (...) То би били мањи, ситнији послови. Но већи и крупнији обављали су се још тада у хановима где је био усретсређен сав трговачки живот.

Кад су ханове, где се седело на асурама повијених ногу под собом, почеле да замењују кафане са столовима и клупама око њих, прешао је цео тај живот у кафане. Ту су се збирали трговци, ту занатлије, ту чиновници – ту се вршиле куповине и продаје, ту утврђивале погодбе, ту закључивали и отплаћивали зајмови, ту мењао новац, ту куповала и продавала имања, ту се ортачило и разортачивало, ту закључивали бракови, кумства и пријатељства; ту водила политика, ту писала писма, тужбе, жалбе и молбе властима, ту се сретали људи и упознавали се. Уз сваки такав чин, било трговачки или лични, закључивала се каква погодба или се склопило какво пријатељство, следовао би облигатни "алвалук", који је обичај још више везао тај свет за кафану.

Што се више развијала нова престоница, кафане су све више и више постајале центри у којима се кретао живот. Ту се састајали људи ради споразума; ту заказивали састанке ради посла, ту су се чак и адвокати консултовали са клијентелом, ту се заказивао састанак између проводације и девојачког оца, ту је дужник потписивао меницу, ортак уговор, тужилац пуномоћије, и готово сви јавни акти, изузимајући тестамент, обављали су се у кафани. Ту су друштва држала састанке; ту политичари склапали завере и конспирације, ту често и болесник потражио доктора да га припита за савет.¹⁴

¹⁰ цитирано из Д. Ђурић-Замоло, н. д., 171.

¹¹ В. Голубовић, н. д., 41.

¹² *Enciklopedija Jugoslavije 1 A-Biz*, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb 1980, 571.

¹³ види В. Голубовић, н. д., 43.

¹⁴ Б. Нушић, Београдске кафане, у: *Стари Београд – путописи из XIX века*, 3Д+, Београд 2005, 176.

Ради додатне илустрације наводим податак да је Београдска берза основана у кафани "Читалиште" у којој су чиновници долазили да прочитају новине и информишу се о стањима на европским берзама. У кафани "Моруна"¹⁵ на Зеленом венцу су се окупљали припадници организације Млада Босна и, наводно, у овој кафани је Гаврило Принцип добио пиштољ којим је убио Франца Фердинанда, дајући формалан повод за почетак Првог светског рата. У кафани "Дарданели"¹⁶ су се окупљали глумци и други позоришни уметници и књижевници и "ту је Војислав Илић за једну банку написао Михаилу Јовићу, уреднику једног дечјег листа, ону познату светосавску песму *Ко удара тако позно у дубини ноћног мира?* Ту је Влада Јовановић написао ону своју познату: *Хоћу, браћо, да се женим, хоћу живот да променим.*"¹⁷ Према подацима београдских мемоариста¹⁸ Бајлонијева кафана на дну Скадарлије је била популарно место за породичне ручкове "обичних" људи.

Кафане су важна места у којима се негује култура дружења, а Ниче примећује да време проведено у кафани изражава својеврсно "узлетање изнад личности, свакидашњице, друштва, стварности, изнад бездана пролазности: страсно, болно бујање и преливање у мрачнија, богатија, лелујавија стања."¹⁹ И то води ка "врсти" (скадарлијских) кафанских гостију – боемима.

Боеми

Боемска шума налази се на тремеђи Чешке, Аустрије и Немачке, а Боемија је стари назив за Чешку. Користећи географску терминологију писаца Хенри Мургер описује виртуелну Боемију: "Боемија се на северу граничи са надом, радом и веселошћу, на југу са неопходношћу и храброшћу, док са запада и истока клеветом и гостопримством."²⁰

Поред географске димензије, дефиниције боема и боемије у речницима и енциклопедијама углавном истичу да сам термин потиче од францу-

¹⁵ Касније "Триглав", а потом "Златна моруна". Данас је на овом месту спортска кладионица "Меридијан".

¹⁶ Чувена кафана "Дарданели" се налазила преко пута Народног позоришта. Срушена је 1901. да би се на њеном месту изградила Хипотекарна банка а данас је то зграда Народног музеја.

¹⁷ Б. Нушић *Из полупрошлости*, Издавачко предузеће Геца Кон А.Д., Београд 1935, 235.

¹⁸ Види Д. Кнежев, *Београд наше младости – Записи о Београду 1918 – 1941*, Чикаго 1987; К. Христић, *Записи старог Београђана*, Нолит, Београд 1989.

¹⁹ Ф. Ниче, *Воља за моћ*, Просвета, Београд 1976. 329.

²⁰ <http://www.mtholyoke.edu/courses/rschwartz/hist255-s01/boheme/evolution.html>

ске речи *bohème*²¹ која се односила на Роме (Цигане) јер су Французи (дуго) мислили да су Роми (Цигани) пореклом из Боемије (данас Чешка). Инспирисани слободним, необавезујућим и помало неуредним стилем живота Рома (Цигана), њиховом склоношћу ка уметности а посебно ка музици, материјално необезбеђени француски и западноевропски уметници су се, истичући своју посвећеност Стварању, прогласили Циганима (боемима). Сматрајући да су пиће и ("права") љубав есенција боема, Бела Хамваш каже да: "Ко вино и жене воли, он је бoем". Бoемски стил живота он осликава кроз опис његове супротности – стил живота "педанта":

С великом подробношћу увек нешто премештају, у свом сулудом страху да нешто неће пронаћи. Дођавола, шта ће им тај ужас? Глупост је ређање кеса у остави као књиге; глупо је од свега правити каталог. Не могу да волим педанта који своју чашу увек оставља на исто место, а пилећи батак не узима руком. Мушичава је луда, јесте, било да је мушкарац, било да је жена. Таква луда би и своје пољупце најрадије нанизала под конач како би се могли пребројати колико их је било. Под конач, према дужини, према ватрености, према слаткоћи, затим би их стрпала у кутијице, исписала етикете када се то збило, датум и место, и све завела у једну велику књигу. У пићу и правој љубави неподношљиве су ове манијаклане ћифте и хигијеничари.²²

Опчињеност оваквим необавезним (циганским/ромским) начином живота среће се и у музици и у књижевности и у ликовној уметности, итд. Међу најпознатијим уметницима инспирисаних Циганима (и Боемијом) су Такери, Пучини, Бизе, Малер, Тулуз Лотрек... А ту су и романтичари попут Бајрона, Шелија, Китса, па и бечки сецесионисти попут Шилеа и Климта. Захваљујући првенствено уметницима, изрази бoем и боeмија данас чешће асоцирају на опуштен али ипак и систематичан начин живота, инспирисан номадским животом Цигана него на Бoемску шуму.

Од средине 19. до средине 20. века изван број Срба и Југословена је студирао или из других разлога боравио у Паризу (престоници европске боeмије) и, што је за нас још значајније, у Бечу. Из та два града (а углавном преко наше емиграције) у Београд и Србију су стизале нове културно-уметничке тенденције. Тако и у Београду почињу да постоје боeми. Описујући госте београдских кафана Нушић о боeмима каже: "То су били ведри, весели и духовити људи, који су претпостављали "друштво" свакој другој дужности у животу."²³

²¹ У речнику француског језика *Le Petit Robert* као референтни појам за *bohème* је и реч *tsigane*. *Le Petit Robert 1 par Paul Robert Dictionnaire alphabétique et analogique De La Langue Française 1987 Dictionnaires Le Petit Robert Paris.*

²² Б. Хамваш, *Филозофија вина* (1947), у *Брига о животу*, Сабрана дела Беле Хамваша, Геопоетика, Београд 1994, 256.

²³ Б. Нушић, н. д., 233.

Уметници у скадарлијским кафанама

Уметност превазилази кафанске оквире. Опет, као што то показује уметничка бојемија, нема гране уметности која ни у Београду а ни шире није повезана са кафанама. Роман Ингарден, један од значајнијих филозофа књижевности и уметности, који је живео и радио у 20. веку, својевремено је изјавио (и то у једној скадарлијској кафани) "да у животу, додуше, није баш све могао да напише у кафани, али је све главно у њој смислио."²⁴ Подаци о кафанском (скадарлијском) животу многих српских уметника наводи на размишљање о Скадарлији као београдском Монмартру²⁵.

Присећајући се дана у кафани "Три шешира", истакнути глумац Добрица Милутиновић каже да је слушање књижевника попут Јанка Веселиновића, Милована Глишића, Бранислава Нушића док разговарају у кафани била својеврсна лекција која је истицала лепоту и богатство српског језика. Антун Густав Матош је приметио "Историја наше бојне била би, дакле, историја наше књижевности."²⁶ Инспирацију су у Скадарлији пронашли бројни песници. О Скадарлији је писао Растко Петровић, али и други чије су се песме нашле у збирци поезије *Скадарлија – наш Монмартр* коју је приредио Угљеша Рајчевић²⁷. Ова збирка садржи песме уметника као што су Добрила Николић, Добрица Ерић, Љубивоје Ршумовић, Густав Крклец, Раде Драинац итд.

Скадарлијске кафане значајно место имају и у историји српског позоришта. Некрунисани краљ позоришта и скадарлијских кафана с почетка 20. века био је Чича Илија Станојевић. У својим казивањима Чича Илија подцртава своју предодређеност за позориште и каже да је рођен на месту где се данас налази Народно позориште а одрастао на београдској калдрми.²⁸ У друштву је био познат и по причању анегдота о свом познаннику Чича Ивану, па је због тога и добио надимак Чича у својој 27. години живота. У мемоарским записима Кнежев каже: "Својим личним животом а и глумачким на позорници, Чича Илија је представљао живу хронику Београда, од краља Милана до његових дана."²⁹ Станојевићеве

²⁴ С. Лукић, *Бивши Београд*, Дерета, Београд 1994, 74.

²⁵ Некада предграђе а данас скоро па центар Париза, Монмартр је квартал у коме су се окупљали уметници и бојме.

²⁶ Наведено из К. Димитријевић, *Седам прича о белом граду*, Дечје новине, Горњи Милановац 1986, 57.

²⁷ У. Рајчевић, *Скадарлија – наш Монмартр*, збирка песама, Доситеј, Београд 1994.

²⁸ види К. Димитријевић, *Живот бојне Скадарлије*, Топликус, Београд 1990.

²⁹ Д. Кнежев, н.д., 170.

трансформација на сцени су му обезбедиле место у срцу тадашње позоришне публике. Сремац је тврдио да је Станојевић најбољи Калча у *Ивковој слави*, мада је Бора Станковић био незадовољан Станојевићевом поставком *Коштане* и изведбом Миткета. Чича Илија је написао једну од најпопуларнијих комедија икада у Београду – *Дорћолска посла*. Са Јанком Веселиновићем је написао такође успешну комедију с певањем *Потера*. Станојевић је такође заслужан и за развој кинематографије.³⁰ Живот Чича Илије Станојевића овековечен је у многобројним анегдотама и легендама које су сачуване у књигама Димитријевића,³¹ а чија се радња најчешће дешава у Скадарлији и то у кафани "Три шешира".

Из Димитријевићевих и других мемоарских књига такође сазнајемо о кафанским (скадарлијским) данима других звезда тадашњег београдског позорја као што су: Жанка Стокић, Љубинка Бобић, Раша Плаовић, Милорад Гавриловић.

У Београду су у периоду између два светска рата живели и радили многи значајни уметници који су на овдашње просторе доносили нове европске уметничке тенденције: дадаизам (Надежда Петровић), кубизам (Петар Добровић, Сава Шумановић), итд. Ипак, у постојећој литератури, а вероватно због тога што су у кафанама могли лакше да стварају него сликари, чија капитална дела настају у атељеима, изгледа да су у "категорији" кафанских легенди доминирали писци³² и глумци, а доживљај су употпуњавали музичари и певачи који су, старајући се за "штимунг", популарисали песме данас сврстане у жанр "староградска музика".

Музика, староградска

Било да су дошле са села или компоноване у урбаном окружењу, песме које су чиниле некадашњи, али и добрим делом и савремени кафан-

³⁰ Режирао је и главну улогу одиграо у филму *Карађорђе* из 1911. године. Такође, у Архитектонској енциклопедији Београда С. Богуновић текст о Скадарлији илуструје фотографским исечцима из филма направљеног почетком 20. века а у једном од квадрата јасно се препознаје Чича Илија Станојевић за столом испред кафане "Три шешира". С. Богуновић, *Архитектонска енциклопедија Београда XIX и XX века*, Београдска књига, Београд 2005.

³¹ К. Димитријевић: *Живот бојемске Скадарлије*, Седам прича о белом граду, Скадарлија.

³² Иако значајан и као сликар и као песник, а можда баш због дана када му је кафана била "канцеларија", Ђура Јакшић је данас познатији као песник него као сликар. Други разлог томе је можда и тај што му се песме налазе у обавезној школској литератури док су му слике углавном у музејима, а они се код нас ретко посећују.

ски музички репертоар, су: сокачке и бећарске песме, серенаде, родољубиве и "локал патриотске" песме, севдалинке и позоришни хитови.

Настале у топлим вечерима када су девојке и жене излазиле на сокак да се заједно баве везом и другим врстама ручног рада, а мушкарци им се придруживали песмом, тзв. "сокачке песме" имају "изразиту забавну и комуникативну функцију а засноване су на српским традиционалним мелодијским обрасцима међу којима се наилази и на образац 'правих' свадбених песама, а начин њиховог извођења је – из пуног гласа, на отвореном простору...."³³.

У вези с њима су и тзв. бећарске песме које су се, пак, најчешће могле чути у кафанама. Назив "бећарске песме" потиче од казивача³⁴ а односи се на песме које су певане док се друштво веселило у кафани или се из кафане враћало у ситне сате. Те песме су мелодијски такође везане за образац свадбених песама. Међу примерима за ову групу песама су и *Хитнуо сам удицу, Крчмарице, поређај столице, Идем ја, иде калдрма, На крај села чађава ме'ана*, итд.

Серенаде су познате као песме које су младићи певали под прозорима својих симпатија. Певање тих песама био је незаобилазан део удварања. Опште карактеристике серенада су западноевропски тонални односи и мелопоетски облици и присуство латентних хармонија.³⁵ Најпознатији пример серенада које се и данас с успехом изводе је и песма *Тихо ноћи*.

Родољубиве песме су се пре Другог светског рата преносиле у оквиру школске наставе али је већина популаризирана кроз активности певачких друштава. У већини њих су заступљене особине музичке традиције западне Европе. После Другог светског рата, корпус родољубивих песама допуњен је партизанским песмама (*Коњух планином, Иде Тито преко Романије*).

Уже "локализоване" родољубиве могу се назвати и "локал патриотским" песмама. Оне су територијално "ограничене" на живот градова/места. У њиховој сржи је љубав према свом граду и месту порекла. Најпознатији примери те групе песама су *У тем Сомбору, Пољупце је чак из Лувра слала Шату Мона Лиза*.

Севдалинке које су данас уврћене у репертоар староградске музике углавном потичу из Босне. По структури реч је о баладама. Садржински, оне се претежно везане за живот у граду а често су тесно повезане са турском оставштином. Као примери могу се набројати песме *Мила мајко*

³³ Ј. Јовановић, *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији у светлу аутохтоне и преузете музичке праксе*, магистарски рад, Универзитет уметности Факултет музичке културе, Одсек за музикологију и етномузикологију, Београд 2000, 117.

³⁴ исто, 119.

³⁵ исто, 120.

шаљи ме на воду, Тамбурало момче у тамбуру, Снеж паде на бехар на воће, Кад ја поћох на бембашу, Вино тију аге сарајлије.

Многе некад и сад популарне песме потичу из позоришта. У Београду, међу свакако најпопуларнијим позоришним жанровима били су комади с певањем у својим најразличитијим варијантама. Перић каже: "(...) на сценама нашег позоришта много се певало, тако да се певана позоришна поезија стварала готово у свим периодима позоришног и песничког деловања: у бароку, класицизму, предромантизму, романтизму, реализму и у периоду модерне."³⁶

Директор Народног позоришта Јован Ђорђевић је некад давно рекао "да је свака песма отпевана у позоришту за час постајала – народном песмом."³⁷ Поред песама писаних првенствено за потребе извођења бројних комада (као што је на пример и данас популарна песма *Хајде Като* из представе *Потера*), позориште је имало значајну улогу у очувању и преношењу народних мелодија. Извођене у ковадима с певањем "заокружене музичке нумере једноставне музичке структуре омогућавале су да се, више или мање уметнички обрађена, народна песма лако запамти, прими, заволи, и даље репродукује у грађанским па и сеоским слојевима."³⁸ Пример за то је музика из једне од свакако најпопуларнијих представа до половине 20. века *Ђидо* (комад је написао Јанко Веселиновић а музику за представу Даворин Јенко), која је садржала обрађене аутентичне песме из Мачве, а које су извођене и ван позоришних зграда. Представу је драматизовао Драгомир Брзак, о коме Коста Димитријевић каже да је био нестала скадарлијска легенда и да се дружио са Ђуром Јакшићем³⁹.

Ове (данас староградске) песме су популарисане и путем Радио Београда. У првим данима емитовања програма препознатљива идентификација Радио Београда били су први тонови бећарске песме *Милкина кућа*, коју је забележио Ђурковић. Овај сигнал је 1937. замењен народном композицијом *Пусти ме мајко* која је интерпретирана онако како ју је забележио Мокрањац.⁴⁰ Опет, песма *Милкина кућа* једна је од староградских евергринова. Популаризација (данас) староградске ишла је кроз предратне емисије попут *Веселе приче Чича Илије Станојевића* и *Жанке Стокић* и *Хумори-*

³⁶ Ђ. Перић, *Позоришне песме у записима српских мелографа XIX века (Прилог испитивању позоришног порекла староградске поезије српских песника)*, Српска музичка сцена, Музиколошки институт САНУ, Београд 1995, 142.

³⁷ исто, 153.

³⁸ А. Маговић, *Утицај српског позоришта на очување и преношење народних мелодија*, Зборник радова Српска музичка сцена, Музиколошки институт САНУ, Београд 1995, 155-156.

³⁹ К. Димитријевић, *Живот боемске Скадарлије*, 84-87.

⁴⁰ М. Николић, *Радио у Србији (1924 – 1941)*, Задужбина Андрејевић, Београд 2006.

стичке новине (у којој је један од истакнутијих сарадника био Нушић). Континуитет с предратном популарном музиком је направљен у емисијама, као на пример *Весело вече*. Најпопуларнији глумци послератне Југославије (Мија Алексић, Миодраг Петровић – Чкаља и други) слушаоце су забављали скечевима које су "пресецали" песмама које су настале у време када су, као што би једна (староградска) песма рекла, "мирисале љубичице беле". И то је у ствари тренутак када је староградска музика (један од "заштитних знакова" Скадарлије) постала посебан жанр.

Током деценија радијски и кафански репертоар је обогаћиван новим песмама које су стваране по узору на старе. Пример томе је Бајагина песма *Моји су другови* као и песма Радослава Грајића *Нема старог Београда* (у извођењу староградске групе Легенде).

Скадарлија

Скадарлија је данас, такорећи, опште место београдске топографије. Четврт укључује Скадарску и сплет околних улица (Симина, Господар Јевремова, Господар Јованова, Страхињића бана, Зетска, Цетињска, Цорца Вашингтона, 29. новембра – Булевар Деспота Стефана). С обзиром на то да скоро сви житељи града знају за Скадарлију и тамо су били макар једном у животу, необично је колико се мало о Скадарлији уопште зна.

Дакле, у данашњем најстрожем центру Београда, у скромним кућерцима блањавих безимених улица до пред крај 19. века живели су Цигани, а цела четврт је била позната као Циган махала. Циганско насеље почиње да ишчезава још половином 19. века уступајући места солиднијим грађевинама као што је, на пример, и данас постојећа зграда у Скадарској број 31. Године 1872. највећа од блањавих безимених улица названа је Скадарска (по граду Скадру на Бојани). До краја ове деценије на потезу од улице Браће Југовића до Бајлонијеве пијаце регистровано је "готово седамдесет кућа од којих је већина положена ужом страном према сокаку и дворишним крилом развијена по дубини парцеле."⁴¹ Још око 1850. године на углу улица Скадарске и Цетињске зачиње се индустријски комплекс који је, на почетку, чинила пивара Филипа Ђорђевића а касније, откако је Бајлони постао власник, комплекс је постао познат под именом Бајлонијева пивара. Слободан Богуновић сматра да "највероватније захваљујући позитивним подстицајима који су долазили од Филипове механе, а уз занатске радње, пиљарнице, пекаре, фабрику шешира и друге продавнице, у Скадарлији се јављају грађевине угоститељске намене. (...) Највероватније током седме или осме деценије у Зетској број 2

⁴¹ С. Богуновић, н. д., 361.

отворена је кафана "Бумс-келер" будући да се улица истог назива помиње 1876. године. Следе кафане "Вук Караџић" у Скадарској број 3, "Златни бокал" на броју 16 (...) "Милош Обилић" и "Бандист", те свакако најгласовитија кафана – "Три шешира", смештена у приземници некадашњег скадарлијског шеширције Димовића.⁴² Најпознатији власник кафане "Три шешира" био је Стојан Крстић који је са својом женом Наталијом изузетно ценио уметнике који су у његовој кафани време проводили. До своје смрти 1942. године газда Стојан је помагао уметнике гостећи их на вересију, а чак је и новчано помогао откривање спомен-плоче на кући у којој је становао Ђура Јакшић⁴³.

Уредбом о заштити београдских старина из 1935. Скадарлија је издвојена као део града који се "мора сачувати у постојећем стању и на којем се не могу вршити никакве промене без дозволе надлежне власти."⁴⁴ Према истој уредби требало је поставити табле испред кућа у којима су живели Ђура Јакшић, Чича Илија Станојевић, Милорад Гавриловић и Димитрије Гинић.

Коначно, за Скадарлију значајан тренутак је крај 60-их и почетак 70-их година 20. века када је четврт ревитализована према пројекту архитекте Угљеше Богуновића⁴⁵.

Сматрајући да Скадарлија спаја "старобалканску духовност и европски модернизам"⁴⁶ али и демонстрира отпор друштвеној отуђености која је надирала с убрзавањем и променама велеградског живота, планови Угљеше Богуновића су укључивали и позориште, галерије, мале етно просторе итд, како би се од Скадарлије "направио" јединствен културни простор који осликава бурни, слободарски дух града. До 1972. када су радови обустављени, остварен је део "Три шешира", анекс "Два јелена" (1972) и кућа Ђуре Јакшића (број 36 у Скадарској улици). Враћањем чесме (аутор Милица Рибникар, а сама чесма је поклон града Сарајева), колски саобраћај је укинут, калдрма је промењена а осветљење регулисано фењерима и канделабрима.

⁴² Исто, 363.

⁴³ Види: К. Димитријевић, Седам прича о белом граду.

⁴⁴ Текст: Уредба о заштити београдских старина, *Београдске општинске новине (БОН)*, број 1, јануар 1936, 91.

⁴⁵ Угљеша Богуновић је пројектовао зграду Политике, део РТС-а на Кошутњаку, а најпознатији је био по торњевима на Авали и Фрушкој гори (оба срушена у бомбардовању 1999). Био је ожењен Милицом Рибникар, из породице оснивача Политике. Богуновић је био противник социјал-реалистичне архитектуре и залагао се за балконе на кућама и зградама.

⁴⁶ Серијал: Модерна архитектура Србије – Личности и поетика; Емисија: *Укритај различитих светова – архитекта Угљеша Богуновић*; приказано: 1. 12. 2003. на 2. програму РТС.

Ни унутрашњост кафана није била поштеђена. Уређење ентеријера започео је београдски боем Зуко Цумхур направивши "инсталацију" од чокањчића у кафани "Три шешира". У уређењу ентеријера других кафана, као што су "Има дана", "Златни бокал", "Два бела голуба" учествовали су и Угљеша Богуновић, Милица Рибникар, Момо Капор и други. Покренуто је и позориште (Борка Павићевић), отворена антикварница а Скадарлија је постала корзо⁴⁷. У Скадарлији је током неколико година одржавана манифестација *Скадарлијске вечери* чији је циљ био да кроз изложбе, књижевне вечери и позоришне представе на отвореном представи и промовише најновија (београдска) уметничка остварења.

Међутим, реконструкција је имала и неке неочекиване последице за београдске уметнике и боеме који су иницирали обнову Скадарлије. "*Скадарлија*, нова, туристичка, подигнута на легенди и даровима скадарлијске бојемије, иако то нико није ни желео ни очекивао, одгурнула је од себе управо те којима је највише договала. Нови програмски концепт **Скадарлијских вечери**, умивене кафане и амбициозни управници ресторана (до јуче кафана) чували су у својим локалима места само за пробране и пробирљиве госте, за оне који ће из шарених јеловника поручити скупа јела и пића, специјалитете куће, а не само хладну "шљиву", пресечено бело и папке у сафту (евентуално). За наше песнике, за ноћобдије, у *Скадарлији* је, отад, било све мање места."⁴⁸

Скадарлија у Београду

Пре него што кренемо у расветљавање односа Београда према Скадарлији, потребно је подсетити на неколико историјских чињеница везаних за развој Београда.

Најпре, ослобађање од Турака у 19. веку је у Београду (као и у остатку Балкана) означило почетак европеизације. "(...) Балканци су постајали Европљани тако што су се ослобађали последњих остатака империјалног наслеђа, које се у то време сматрало аномалијом, и прихватили и подржавали хомогене европске националне државе као форму друштвеног организовања."⁴⁹

⁴⁷ То је, додуше, кратко трајало; колико и дискотека "Монокл" у Скадарској.

⁴⁸ У. Рајчевић, н. д., 8-9. Занимљив податак о улози етнолога у стварању нове Скадарлије такође је изнео Рајчевић у уводној емисији серијала Скадарлија, емитоване на Другом програму РТС 30. 05. 2008: "У прављењу јеловника у обновљеним скадарлијским кафанама учествовала је професорка са катедре за етнологију Сребрица Кнежевић."

⁴⁹ М. Тодорова, *Имагинарни Балкан*, XX век, Београд 1999, 31-32.

Црњански каже да је у време када је кнез Милош дошао на власт, Београд био "јадна селендра са уским, кривудаџим и блатњаџим улицама"⁵⁰. За стварање **европског града** (иако готово ниједна зграда из тог времена није сачувана) најзаслужнији су кнежеви Михаило (Обреновић) и Александар (Карађорђевић). Када је 1867. године кнез Михаило пренео престоницу из Крагујевца, почиње развој Београда као **европске престонице**. Тада долази и до функционалне преоријентације: до тада претежно трговачки град на месту где пролазе путеви од Истока ка Западу (и обрнуто) постаје интелектуални и административни центар. Оснива се Велика школа из које проистиче данашњи Универзитет у Београду, а чиновничка занимања постају све траженија.

Када је 1918. године Београд постао престоница шире државне заједнице, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (која је касније постала Краљевина Југославија), "Одбор Општине града Београда имајући у виду велики значај Београда као престонице уједињеног народа Срба, Хрвата и Словенаца, желећи да нови Београд буде што лепши, да што боље одговара свим захтевима модерног града, решио је својом одлуком од 17. маја 1921. да се нови план за уређење и проширење Београда изради путем међународног стечаја. За израду услова стечаја била је установљена нарочита комисија, која је била састављена од главних стручњака у земљи. У подацима за стечај истакнуто је, **да је Београд, као престоница, првенствено културно средиште**, затим трговинско и најзад индустријско. Према основној особини новог Београда имао је бити израђен и план града."⁵¹ Од Максимовића⁵² сазнајемо да је из обиља урбанистичких идеја у седамнаест генералних планова, а нарочито из напредних и широких перспектива конкурсног програма, израстао први, по савременим начелима компонован, генерални урбанистички план Београда, завршен 1923. године. Главни аутор тог плана, уз сарадњу двеју стручних група (за решења железничког чвора и пројектовање пристаништа), био је руски емигрант, архитекта Јурије Павлович Коваљевски.

Иако су државна управа и Београдска општина већ 1927. и 1928. године почеле, "здруженим снагама", да руше једну по једну од главних идеја Генералног плана,⁵³ овде је важно приметити да је у подацима за стечај ус-

⁵⁰ М. Црњански, *Београд*, Алфа Народна књига, Београд 1999, 20.

⁵¹ М. Илић-Агапова, (1933), *Илустрована историја Београда*, репринт: Дрета, Београд 2002, 393.

⁵² Б. Максимовић, *Од студентских дана до трновитих стаза урбанизма Београда*, у: *Београд у сећањима*, Српска књижевна задруга, 1980, 51.

⁵³ Уместо зграде Београдске општине изграђена је Поштанска штедионица, на углу Таковске и данашњег Булевару Краља Александра, а уместо зграде за про-светне конференције – касарна краљеве гарде. Према Максимовићу, најизразитији

постављен шири оквир представљања **Београда као "града игре"**⁵⁴. И тај оквир се одржава до данас. У том контексту треба подсетити на Уредбу о заштити старина из 1935. према којој је требало обележити куће у којима су живели уметници чији је рад виђен као значајан за развој културе и уметности не само Београда већ и свих простора на којима живе Југословени.

Други светски рат је за Југославију био револуционаран. После рата друштвено уређење је промењено: "смењена" је Краљевина Југославија а млада Федеративна Народна Република Југославија (1963. одлуком Савезне скупштине преименована у Социјалистичку Федеративну Републику Југославију) је настојала да раскрсти са буржоаском прошлошћу али и покаже да конститутивни народи Краљевине Југославије и даље желе да живе у заједничкој држави. И то је на симболичан начин учињено за мање од месец дана по ослобођењу Београда. У Народном позоришту у Београду је 11.11.1944. године одржан наступ Театра народног ослобођења који се завршио сплетом југословенских народних игара.⁵⁵ Ако се на уму има да формула "фолклор као алтернативни свет"⁵⁶ креће управо од музичко-сценских извођења, овај податак је значајан зато што је овај наступ демонстрирао да је нова држава саткана "из народне", од традиција народа који желе да живе у заједничкој држави.

За развој Београда у послератном периоду од највеће важности је настанак Покрета несврстаних. Идеја је иницирана 1955. у Индонезији, а Покрет земаља које не желе да се сврстају међу хладним ратом завађене блокове (источни и западни) званично је заживео 1. септембра 1961. године на самиту у Београду – престоници једине европске несврстане земље тога доба. Захваљујући том сплету историјских околности које су Београд пренеле с европске на светску сцену, град је морао да се постара о свом изгледу (имиџу).

На основу прегледа текстова из области урбанизма, укључујући и Генерални урбанистички план, изгледа да је пажња у највећој мери поклањана комуналном уређењу. А. Ђорђевић⁵⁷ примећује да је међу највећим проблемима урбанизма у Београду осавремењивање централних град-

пример недоследности у погледу остваривања планова изградње је проблем Мањежа јер је зграда Мањеж позоришта, где је данас Југословенско драмско позориште, изгорела 1927. а након бројних перипетија направљен је парк који и дан данас постоји. Б. Максимовић, н. д., 53-55.

⁵⁴ у складу са Шорт и Ким.

⁵⁵ Нагласила М.В. а видети П. Волк, *Позоришни живот Београда 1944-1974*, Београдске сцене, Музеј позоришне уметности СР Србије, Београд 1978, 10-11.

⁵⁶ видети Х. Баузингер, *Етнологија – Од проучавања старине до културологије*, XX век, Београд 2002, 208.

⁵⁷ А. Ђорђевић, *Проблеми урбанизма у Београду*, Београд 1966.

ских општина. У Генералном урбанистичком плану из 1972.⁵⁸ се рекапитулира развој Београда као престонице много веће државне целине, али се шири оквир за развој града не истиче. На основу тога може се претпоставити да оквир, дат у условима за стечај 1921. у коме је Београд првенствено културно седиште, није довођен у питање.

Идеолошки оквир у коме се развој и представљање града као, дакле, првенствено културног седишта, тј. *града игре*, кретао може се установити на основу односа према прошлости што показује и како се у Београду правио континуитет.

Пример се може пронаћи у театру. За отварање Народног позоришта 1945. одабрана је представа по Нушићевом комаду *Народни посланик*:

Према нашем културном и литерарном наслеђу нико није ни покушавао у тим првим данима слободе да заузме неки грубљи и резервисанији став. Сматрало се да је у драмској литератури довољно дела која показују не само наше нарави него и наличје стварности коју је револуција неповратно уклонила и да су такве слике драгоцене и у новом позоришту, како би истакле слободарски дух народа који никад буржоазија није могла до краја да извитопери. У таквом расположењу, није случајно што је у Нушићевом хумору и сатири виђено актуелно и цењено дело које заслужује пуну сценску афирмацију. Чак се сматрало да је дуг новог позоришта да истакне значај Нушића у драмској литератури поготову што његове комедије за време окупације нису игране у Београду. Управа позоришта⁵⁹ одлучила се за поставку Народног посланика, налазећи управо у њему актуелност, хумор па и сатиру према свим оним чанколизима који су настојали да путем разних смешних махинација дођу до власти и искористе посланичке фотеље за своје богаћење.⁶⁰

За конструкт у Скадарлији овај пример је значајан због самог Нушића. Наиме, познато је да је Нушић много времена проводио у кафанама (укључујући скадарлијске) дружећи се с уметницима и бoемима, а (врло бoемски у ствари) подсмеху је излагао малограђанштину која је заузимала положаје у административној хијерархији. У *Аутобиографији* Нушић на неколико места истиче своју склоност да (често у кафанама) "лаје на власт"⁶¹ а таква "активност" је у првим послератним годинама била изузетно опасна и могла је човека стајати живота.⁶² Одабир *Народног посланика* јасно је стављао до знања на коју власт треба "лајати".

⁵⁸ Генерални урбанистички план, Завод за урбанизам Београда 1972, 45.

⁵⁹ Мисли се на Народно позориште, прим. МВ

⁶⁰ П. Волк, н. д., 13-14.

⁶¹ Б. Нушић, *Аутобиографија*, Београд 1963.

⁶² Видети: Љ. Димић, *Агитпроп култура*, Рад, Београд 1988; М. Илић, *Игре кажњене смрћу*, фељтон објављен у Вечерњим новостима од 13. до 30. 05. 2007. О томе говори и анегдота коју сам чула од једног ваљевца: *У локалном шаховском*

Радови на ревитализацији Скадарлије се поклапају с периодом када се револуционарна прашина слегла, Југославија запловила (мирним) водама несврстаности, а у земљи дошло до "степенa реформи" захваљујући којима је у Београду заживео и Београдски интернационални театарски фестивал (БИТЕФ).⁶³ У поднаслову тог позоришног фестивала од почетка па до дана данашњег стоји "Нове позоришне тенденције", што је слоган у складу с настојањима Југославије да се прикаже као отворена земља која не жели да спутава уметничку слободу.

Ревитализација Скадарлије је резултат грађанске (уметничке) акције инициране још у првој половини 60-их а која је подразумевала молбе, петиције и апеле да се сачува место које осликава слободарски дух града. Аргументи који су у њој коришћени били су да је реч о простору у коме су живели, стварали, дане и ноћи проводили уметници чији је рад значајан за културни развој друштва, а који су се такође "показали" и као критичари (предратне) буржоазије (те тако "подобни" за идеологију социјалистичке земље као што то показује и одабир Нушића за отварање поратног Народног позоришта). Подсећано је на Чича Илију Станојевића, Ђура Јакшића, Бору Станковића, Јанка Веселиновића, Нушића и многе друге. У стилу "да, то је било ту!" истицана је аутентичност⁶⁴.

Идеје Угљеше Богуновића подразумевале су Скадарлију као културни центар чије је седиште смештено у кућу у којој је живео Ђура Јакшић⁶⁵. Мишљење да Скадарлија "спаја источњачку духовност и западњачки модернизам" Богуновић је експлицитно изнео у свом тексту у По-

клубу касних 40их играла два човека шах и један од њих је стално помињао Партију у негативном контексту. За суседним столом седео је један од сарадника УДБЕ који је истрчао да у локалном УДБА одбору пријави шта је чуо. Патрола је убрзо стигла али се у међувремену партија шаха завршила и "критичар" Партије се преселио за други сто на нову партију. Агенти су имали опис за којим столом се о Партији негативно говорило и ухапсили човека који је заменио "кривца" за фамозним столом. "Кривац" је, видевши шта се догађа, изустио познату шаховску реченицу "Такнута – макнута!"

⁶³ Први БИТЕФ одржан је 1967. године а покренули су га Мира Траиловић и Јован Ћирилов.

⁶⁴ Адорно аутентичност одређује као "могућност субјекту унапред предодређену" која у неком тренутку постаје "квалитет душе који имамо или немамо". Аутентичност је за Скадарлију важна јер још од дана Циган махале Скадарлија негује одређени квалитет душе, а боемска историја потврђује предодређеност субјекта да постане *bohemian quarter*. Т. Адорно, *Жаргон аутентичности*, Нолит, Београд 1978, 172-178.

⁶⁵ Данас у кући Ђуре Јакшића постоји галерија у којој се повремено организују књижевне вечери. Међутим, улога овог места у животу града је готово савим маргинализована.

литици којим је пропратио почетак радова на ревитализацији Скадарлије,⁶⁶ рефлектујући дискурс о Београду као месту сусрета Истока и Запада. Овај дискурс у Београду и није био нов али је у контексту премештања с европске на светску сцену, а захваљујући Покрету несврстаних, добио нову димензију. Кроз историју, Исток и Запад су они који су вековима обликовали град: Оријент и Европа, Турска и Аустрија. Из перспективе (тадашње) садашњости када је Београд био престоница земље лидера Покрета несврстаних, Запад и Исток су хладно-ратовски (идеолошки и војни) блокови. Такође, "Запад" је и метафора економског развоја коме се тежи⁶⁷ а "Исток" (Оријент) је и "могућност бекства од цивилизације"⁶⁸. Ове перспективе су спојене у прављењу континуитета а у складу с настојањима Београда да се позиционира на мапи светских градова. Главни квалитет Скадарлије за прављење континуитета је оличен у аргументу коришћеном у акцији за обнову Скадарлије а то је – *амбијент*.

Стојков дефинише амбијент као "простор или комплекс у насељу у коме доминирају (или га одређују) елементи значајни за колективну меморију, односно за естетски, духовни или емотивни доживљај већине становника насеља (посебно домородачког), те због тога има карактер јавног интереса."⁶⁹ За разматрања амбијента, важно је имати на уму да спада у културне ресурсе, те стога немерљиви елементи садрже и идеологију и фолклор и народне игре итд. У прилог Скадарлији ишли су и Уредба из 1935. и делатност Завода за заштиту споменика културе града Београда који је основан 1961. године. И музика, кафански репертоар.

Корпус песама, детаљније описан у одељку посвећеном музици, које се и данас негују у Скадарлији подразумева песме потекле из народне или које су "очас постајале народним" (као што је случај с позоришним песмама). Оне су популарисане на начин на који је то владајућа идеологија сматрала подобним преко радија (који је Меклуан називао "бубњем племена") и о томе говори, на пример, емисија *Весело вече* која је настављала традицију предратних забавних емисија у којима се пуштала (старо)градска музика. У кафани је, међутим, контекст био подложен промени: наручујући песму, човек је могао ширем аудиторијуму метафорично да пренесе властиту поруку (породичну, политичку, друштвену, сексуалну).

⁶⁶ Серијал: **Модерна архитектура Србије – Личности и поетика.**

⁶⁷ Видети М. Тодорова, н. д. А опаске на тему југословенског експеримента који је требало да покаже да је "западњачки" развој могућ и кроз социјализам дао је Б. Пекић, *Последња писма из туђине*, Дерета, Београд, 1991.

⁶⁸ М. Тодорова, н. д., 32.

⁶⁹ Б. Стојков, Амбијент као тема обнове Београда, *Наслеђе*, год. 1, бр. 1, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1997, 159.

Ако се присетимо да је емисија Радио Београда *Весело вече* крајем 50-их од цензорских "решења" спашена интервенцијом с партијског врха,⁷⁰ може се претпоставити је да је успех акције за спас Скадарлије на сличан начин остварен: у неком тренутку "случај" се "узварао" довољно високо у партијској хијерархији и најзад био одобрен. У томе је вероватно пресудну улогу имало што су Скадарлију као амбијент ("оживљен" музиком и пићем) у коме се сасвим лепо проводе дани и ноћи, а при том и успешно завршавају послови, учили и партијски врховници што је у неком тренутку дошло и до врха врхова – Тита⁷¹. Скадарлија је постала она четврт у чијим су кафанама вечери проводиле и најзначајније личности 20. века попут Џорџа Буша Старијег, Маргарет Тачер, венецуеланског председника Переза итд. Томе су додатно у прилог ишли и БИТЕФ и ФЕСТ привлачећи бројне светске (често авангардне) уметнике.

За крај

"Let's start the game – Belgrade is ready" је рефрен промотивне песме коришћене у кампањи која је пратила кандидатуру Београда за града домаћина летњих Олимпијских игара 1992. (избор је био 1986) и одражава кулминацију у настојањима Београда да буде *град игре*.

Концепт *града рада* се такође пратити током историје Београда (где је најзначајнији тренутак владавина Стефана Лазаревића у 15. веку). Иако су се привреда и индустрија у европејском смислу развијале од 19. века, развој овог концепта је маргиналан све до почетка 21. века. Дакле, тек од скоро Београд креће да се позиционира као финансијски и пословни центар, а пример томе је развој Новог Београда. Некадашња "велика спаваоница" је данас место где компаније и корпорације имају своја седишта, где се граде (универзијадске) некретнине чија цена расте и где се полако али сигурно премештају све веће културно–туристичке манифестације (Ушће).

Кафанска култура је камен темељац друштвеног, духовног и политичког развоја Београда од како је у 19. веку поново постао престоница. У Београду је на прелазу векова постојало више делова града са значајном "количином" кафана. За разлику од, на пример, Савамале па и чувеног

⁷⁰ Видети: М. Митровић, *Невидљиви сапутник*, Радио-телевизија Србије ПУ Истраживања РТС Сектор за издавачку делатност, Београд 2006.

⁷¹ Да је Тито посећивао Скадарлију поуздана је чињеница о којој сведоче сачуване фотографије и новински исечци почевши од краја 60-их. Међутим, пронаћи податак када се то први пут десило и у којој кафани се испоставило као немогућа мисија.

"Бермудског троугла",⁷² Скадарлија је преживела у мање више непромењеном облику. Међутим, Скадарлија више није место где се зарад дружења окупљају уметници, боџи и "обични" Београђани. *Bohemian quarter* нам указује на постојање макар два Београда чији се животи повремено преплићу.

Један од њих је "стварни" Београд у коме живи највећи број Београђана "обележен" саобраћајним колапсима, поскупљењима и у коме су места за дружење, а у складу с економским могућностима (тешкоћама) становништва, расута по целом граду. Посебно због економске кризе током 90-их за праве наследнике кафана, у смислу простора где се негује култура дружења, могу се прогласити драгстори⁷³ којих има по целом граду. Они су, дакле, 90-их, заменили платежно недоступније кафане па је на пример 1994. драгстор у Зетској улици имао више "гостију" него неке од скадарлијских кафана иза ћошка. Скорије опажање⁷⁴ вечерње/ноћне посећености парка на месту где се спајају улице Обилићев венац, Царице Милице, Ђуре Јакшића, Чубрина итд., а у чијој близини постоји неколико радњи/драгстора које раде целу ноћ, наводи на помисао да се "драгсторичарење" враћа у живот центра града. Притом, они са "мало већим буџетом" чешће бирају кафиће у, на пример, улици Страхињића бана или сплавове на београдским рекама⁷⁵ или Земун или Врачар него кафане у Скадарлији.

Други Београд је Београд за друге, Београд који живи у промотивним брошурама Туристичке организације Београда и који комбинује град игре са градом рада. Ту су Скадарлија и друге београдске атракције промовисане у складу с настојањима да Београд буде водећи пословни и

⁷² Темена "Бермудског троугла" (у коме су се људи губили као бродови у правом Бермудском троуглу) су чиниле кафане "Под липом" (данас "Пица хат"), "Шуматовац" (и даље се тако зове али је релативно ексклузивни ресторан) и "Грмеч" (опстао као кафана). Због близине Политике и Радио Београда "Бермудски троугао" је био углавном станица новинара и људи медија. Постоји још једна верзија "Бермудског троугла" и чинили су га кафане у истом окружењу: већ поменуто кафана "Грмеч", "Морнар" (и даље ради као кафана) и "Зора" (данас коцкарница).

⁷³ Реч драгстор потиче од енглеског *drug store* што значи апотека а према београдском локализму реч је о радњама које су отворене целу ноћ. Локални израз за "излазак" (седење и дружење) испред / у близини ових радњи је "драгсторичарење". Драгстор може бити место где се иде пре или после главног провода (обично у неком клубу) а може бити и целовечерњи излазак.

⁷⁴ лето / јесен 2008.

⁷⁵ Иако реч "сплавови" најчешће подразумева буран ноћни провод, постоје и они "мирнији" на савском кеју иза блокова на Новом Београду па и на Ади Циганлији или на дунавском кеју у Земуну.

културни град у региону. *Bohemian quarter* је место где гости Београда, било да су дошли из личног задовољства било због посла, могу да се опусте и доживе дух Београда а да то не буде баш луда ноћ. За то се иде на сплавове⁷⁶.

Најзад, Скадарлији предстоји нова ревитализација. Према плану⁷⁷, она би требала да се заврши 2010. а захваљујући слици макете отприлике се зна како ће изгледати. Шта ће ново донети и како ће реинтерпретирати стару чини Скадарлију отвореном за нова истраживања.

Новине:

Илић, М. 2007. Игре кажњене смрћу. Београд. Вечерње новости (од 13. до 30. 05. 2007.)

Мучибабић, Д. 2008. Скадарлија 2010 – нови живот боемске четврти. У: Политика, 20. 02. 2008

Интернет извори:

Боemiја: <http://www.mtholyoke.edu/courses/rschwartz/hist255-s01/boheme/evolution.html>

Видео грађа:

Серијал: **Модерна архитектура Србије – Личности и поетика**; Емисија: *Укритај различитих светова – архитекта Угљеша Богуновић*; приакзано: 1. 12. 2003. на 2. програму РТС

Серијал: **Скадарлија**, емитован на Другом програму Радио-телевизије Србије од 30. 05. до 20. 06. 2008.

Maša Vukanović

The construct in 44°49'14" & 20°27'44"

Enduringly cities have been birthplaces of mankind's emerging development whose distinguishing mark was the open flow of people, commodities and ideas. One of the founders of the sociology of the city R.E. Park wrote «Cities are a product of human nature". In today's global age cities are even more a mirror of the human endeavors, to advance themselves by emphasizing quality,. Among the key qualities is an (authentic) culture. This paper deals with the constitution of authentic culture in a city, and how the now constructed culture contributes to the development of the city.

When the construct is ascertained it denotes the positioning of the city in the race for ranking on the world map. Furthermore the construct reflects on how the

⁷⁶ на потезу Бранков мост – Ушће – Хотел Југославија.

⁷⁷ Д. Мучибабић, Скадарлија 2010 – нови живот боемске четврти, Политика, 20.02.2008, 23.

development affects the life of the city. Research was conducted on the bohemian quarter of Belgrade known as Skadarlija. Skadarlija is an established symbol in Belgrade's (urban) topography which we recognize as a conserved milieu in which old city culture is being easily and flamboyantly mediated through eating, drinking and music. When such common place paradigms are deconstructed novel readings arise. Narratives that include the change of communication, how the construct emerged, stories of civil actions and a chain of political decisions, and finally why this area and not some other, emerge.

Key words: authenticity, Belgrade, bohemia, city, Skadarlija, bars, music

Maša Vukanović

Construit à 44°49'14'' et 20°27'44''

Depuis les temps immémoriaux, les villes représentent un espace pour le développement de l'humanité, caractérisé par son ouverture et la circulation des hommes, marchandises et idées. R. E. Park, un des fondateurs de la sociologie de la ville contemporaine, a écrit: "Une ville est le produit de la nature humaine." A notre époque de la mondialisation, les villes reflètent encore davantage les efforts investis par l'homme pour avancer en mettant en valeur ses propres qualités. Une de ces qualités essentielles, c'est la culture (authentique). Ce texte se penche sur la question de savoir comment on construit une culture authentique dans une ville et comment, une fois construite, cette culture contribue au développement de la ville. Isoler le construit permet d'identifier les directions prises par la ville pour s'assurer un bon départ dans la course pour les meilleurs places sur la carte du monde. Simultanément, le construit reflète l'impact du développement sur la vie citadine. L'examen se focalise sur l'exemple du quartier bohème de la ville de Belgrade: Skadarlija. Skadarlija représente un lieu commun de la topographie urbaine de Belgrade, elle est reconnue comme un espace protégé où la transmission de la vieille culture citadine s'effectue dans une atmosphère de légèreté et libertinage, réchauffée par le manger, le boire et la musique. Et pourtant, si on gratte un peu la surface de ce lieu commun, on voit s'ouvrir la possibilité de lectures multiples. Ce procédé permet de faire émerger des histoires autres et de se poser une série de questions, dont les suivantes: Comment ce construit a-t-il été créé? Quelle importance faut-il accorder à l'action des citoyens et à la prise de toute une série de décisions politiques? Pourquoi ces décisions-ci plutôt que celles-là?

Mots-clés: authenticité, Belgrade, vie bohème, ville, Skadarlija, café-resto, musique